کنکاشی در نورگیرهای چوبی و ویژگی‌های آن در معماری ایرانی با مقایسه تطبیقی نورگیرهای چوبی امامزاده یحیی و امامزاده عباس ساری

فرشته ساعدی[۱]، احد نژاد ابراهیمی[۲]

۱- کارشناس ارشد هنراسلامی گرایش چوب ـ مدرس دانشگاه بجنورد(گروه صنایع دستی)

Saedi2102@yahoo.com

۲- استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز

Ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

چکیده

یکی از عواملی که می تواند ارتباط فضای درون و بیرون را برقرار نماید، نورگیر است. نورگیر جدا از نقشی که در جهت روشنایی بخشیدن به داخل ساختمان به عهده دارد در تزیینات معماری اسلامی نیز حائز اهمیت است. هدف این پژوهش: مطالعه ای برای شناخت محتوای هنری و ارزش فرهنگی، اعتقادی و نقوش و طرح به کار رفته در نورگیرهای چوبی امامزاده یحیی و امامزاده عباس ساری است. روش تحقیق توصیفی_ تحلیلی است و اطلاعات لازم برای پژوهش از طریق مطالعات کتابخانه ای و پیمایش های میدانی بدست آمده است. نتایج تحقیق نشان می دهد ویژگی های نقوش نورگیرها دارای اسلوب ها و تکنیک های خاص اجرایی می باشد. که متناسب با هنرهای به کار رفته در آنها است. زمینه به حاشیه و متن تقسیم شده و داخل متن با لچک و ترنج و شمسه طراحی شده و زیر ساخت آثار به صورت درودگری قاب و صفحه و شیوه اجرایی به کار رفته در نقوش، منبت کاری و گره چینی است. روسازی کتیبه‌ها مسطح، روسازی گل‌های ختایی مقعر و شیب‌دار و روسازی اسلیمی‌ها محدب است.

واژگان کلیدی: نقش و طرح نورگیر های چوبی، نورگیر امام زاده یحیی، نورگیر امام زاده عباس ساری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

تزئینات چوبی نقش مهمی را در معماری و هنر اسلامی ایفا می کنند، به طوری که علاوه بر جنبه‌ی تزئین، خود نقش سازنده‌تری در بنا مانند نقش بازشوندگی، محافظت و کنترل ورود نور به اتاق را داشتند. نورگیرها علاوه بر جنبه‌ی تزئینی، یک محصول کاملا کاربردی محسوب می‌شوند، که در ضمن کاربردی بودنشان بسیار زیبا و هوشمندانه در بنا به کار گرفته می‌شدند. تمامی تزئینات به کار رفته در بنا، نقش مکمل را برای هم داشته‌اند و از لحاظ طرح و نقش؛ یکدیگر را کامل می‌نمودند و در این بین چوب توانایی همنشینی بسیار بالایی را با دیگر تزئینات برقرار نموده است، یعنی این‌که چوب توانسته، علاوه بر طبیعی بودن خود، به فرم‌های زیبایی بدل شود، این مسئله باعث پیوستگی طبیعت بیرون اتاق با فضای ساخته شده توسط معمار در درون اتاق می‌شود. تدوام این مسئله حس وحدت و تداوم را به همراه می آورد و در نهایت حس آرامش، امنیت و تعلق که مد نظر تمامی معماران ایرانی بوده است، در بیننده بوجود می‌آید. هدف از این تحقیق مطالعه‌ای بر تکنیک های هنری و طرح به کار رفته در نورگیرهای چوبی امزاده یحیی و امامزاده عباس ساری است.

پیشینه تحقیق: تعداد آثار هنر چوبی باقی مانده از ادوار گذشته به علت دوام کم چوب در برابر آسیب ها زیاد نیست و نبودن منبع و مرجع مطالعاتی جامعی در این رابطه، بر اهمیت مطالعه در این زمینه می افزاید؛ پایان نامه زینب میرشاهی تحت عنوان:

طراحی سیستم روشنایی دیواری. کارشناس طراحی صنعتی دانشگاه هنر اسلامی تبریز. در پایان‌نامه مذکور بیشتر به نور و فیزیک نور و انواع نورپردازی فضای داخلی توجه شده است اما در حیطه نورگیر مطلبی بیان نشده است.مقاله معصومه تهرانی، معرفی نورگیرهای گره‌چینی در معماری سنتی ایران. در این پژوهش به بررسی و مطالعه انواع نور گیرهای گره چینی در معماری سنتی ایران پرداخته شده است که در این حیطه بی‌شباهت به بخش بررسی نورگیر در تحقیق حاضر نیست. در مقاله ام البنین نعمت گرگانی، پیشینه نور در معماری و وسایل روشنایی در هنر اسلامی ایران به بررسی عناصر نورگیری در معماری سنتی ایران توجه شده است اما در حیطه نورگیر مطلبی بیان نشده است.

روش تحقیق: این تحقیق از نوع پژوهش های نظری با رویکرد کاربردی می باشد که بصورت توصیفی-تحلیلی کار شده است. شیوه های دست یابی به اطلاعات بر اساس مطالعات کتابخانه ای و پیمایش های محلی شامل: تصویر برداری و مستند نگاری همراه ترسیم دقیق نقشه ای است.

نور در معماری

نور به عنوان تعیین کننده هویت ذاتی اثر هنری، در معماری و نقوش تجریدی اسلامی جلوه می‌کند. نور بر منشأ هنر که همان عالم مثال است اشاره کرده و جلوه‌های زیبایی شناسانه هنر را بیان می‌دارد. در هنر اسلامی، تجلی هاله نورانی و تجلی شمسه که نشانگر خورشید است در نقوش انتزاعی از نشانه‌های بی‌بدیل تجلی نور می‌باشد. شمسه در هنرهای تزیینی و در معماری به وفور مشاهده می‌شود و در محل ارائه دهنده نقش نور و اهمیت آن می‌باشد. «نقش نور در معماری اسلامی، تأکید بسیار گسترده بر اصل تجلی است و بنا باید نماد جلوه‌گری نور مطلق آسمان‌ها و زمین یعنی تنها وجود حقیقی باشد».(بلخاری، ۵۰۹:۱۳۸۴) «هیچ نماد و مظهری همچون نور وحدت الهی را نمایان نمی‌سازد، برای همین منظور است که هنرمند سطح‌های دیگر را هم با نقش‌های برجسته و مشبک می‌آراید تا از نور استفاده کرده باشد».(بورکهارت، ۸۸:۱۳۶۵)

تناسب در نورشناسی اسلامی از ارکان زیبایی شناسی اسلامی محسوب می‌شود و عاملی است که پیوند ارگانیک نور و وجود را میسر می‌سازد.(بلخاری، ۵۲۷:۱۳۸۴) از اینرو هنرمندان اسلامی همواره کوشیده‌اند تا در آنچه می‌آفرینند از نور به عنوان نماد و مظهری که به وحدت الهی نزدیک است، حداکثر بهره را ببرند. فضاهای معماری ایرانی نیز همواره آکنده از جلوه‌های بصری ومعنوی نور بوده که تجلی این جنبه‌های معنوی و تزیینی را می‌توان در معماری مساجد به عنوان شاخص‌ترین بناهای اسلامی به خوبی مشاهده کرد. در مساجد برای خلق فضایی معنوی، از نور به عنوان چیزی فراتر از ماده بهره گرفته می‌شده و برای هدایت هر چه بهتر آن به فضاهای داخلی‌شان روش‌ها و تکنیک‌های مختلفی ارائه می‌گردیده است.

عناصر نورگیری

در معماری سنتی ایرانی از نور یکنواخت استفاده نمی‌شده، بلکه نور تعدیل شده و سپس وارد فضا گردیده است، برای این منظور معماران سعی می‌کردند با استفاده از فنون نوآورانه و عناصر بسیار ساده به بهترین نحو ممکن از نور روز بهره گیرند. نورگیرها که غالبا وظیفه انتقال نور به فضای داخلی را دارا می‌باشند و خود بر خلاف روشنایی‌های مصنوعی، منبع نوری نیستند. از نمونه‌های این عناصر می‌توان به: روزن، شباک، دروپنجره مشبک، جامخانه، هورنو، روشندان، فریز و خوون، گلجام، پاچنگ اشاره کرد.

جدول ۱- عناصر نورگیری(نگارندگان)

نوع نورگیر	نقوش به کار رفته	نمونه تصویری
پنجره	هندسی و تلفیقی	
هورنو	هندسی(دایره)	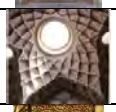
در_پنجره	نقوش هندسی و تلفیقی	
شغاچینی	هندسی	
روزن	هندسی	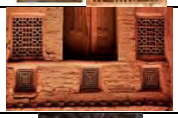
روشندان	هندسی(دایره)	
ارسی	نقوش گردان و تلفیقی	
گلجام	ختایی و هندسی	
نورگیر	هندسی و تلفیقی	

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نورگیر

سطح مشبکی که از دو فضای پر و خالی تشکیل شده باشد، به نحوی که از یک سو بتوان سوی دیگر آن را دید.(صنعتی،۲۵:۱۳۸۵) نورگیر یکی از عناصر مهم معماری است که از آغاز تا کنون همواره به صورت‌های گوناگون وجود داشته و در معماری ایرانی مکانی خاص را به خود اختصاص می‌دهد. در واقع چنین می‌توان بیان کرد که علت وجودی نورگیر در معماری ایرانی به خصوص پس از اسلام، جنبه‌های اعتقادی، اجتماعی و فیزیکی داشته است.(عابدی، ۵۰:۱۳۹۲)

روش‌های مختلف و بسیار متنوع تأمین نور مناسب در معماری در بطن اقلیم و آمیخته با فرهنگ و خلقیات این مردم و مصالح اولیه نهفته است. شیوه‌های مناسب استفاده از نورگیرهایی با ابعاد مناسب با توجه به اقلیم منطقه در جهت کاهش مصرف انرژی با کاهش درخشندگی نور در روز و با ایجاد سایه روشنائی‌های مطبوع در محیط و فضای معماری با ترفندهای استفاده از شبکه به کار گرفته شده است که تجلی آن در معماری دوره صفویه به حد اعلای خود و نقش‌های غنی می‌رسد. (آژند، ۴۳:۱۳۸۰) و به یک پدیده تزیینی با کاربرد فرهنگی تبدیل می‌شود. نورگیرها به عنوان یک پرده در مقابل گرما، نور آفتاب و تلطیف فضای درونی و هم‌چنین به دلائل حفظ حریم خانه و این‌که از داخل بتوان خارج را مشاهده کرد و از خارج داخل دیده نشود عملکرد داشته‌اند.

نورگیرها با مهارت و خلاقیت طراحان به قسمی تنظیم می‌شده که علاوه بر پدیده تزیینی، ایده سطوح بیشتر جهت نورگیری مطلوب را فراهم می‌آورده‌اند و در واقع به کمک چهارچوب و شبکه‌های چوبی در شکل‌های طراحی شده در واقع یک واحد بهم پیوسته را تشکیل می‌داده‌اند. این شبکه‌ها شدت نور را گرفته و نور ضعیف‌تری از لا به لای آنها ایجاد می‌شود. انحراف پرتوهای نور در اثر برخورد با کناره‌های منقوش شبکه سبب پخش نور شده و به یکنواختی و پخش روشنایی کمک می‌کرد. ضمناً علیرغم آنکه تمام فضای بیرون از داخل به راحتی قابل رؤیت بود از بیرون هیچگونه دیدی در طول روز به داخل وجود نداشت.

- **اجزای نورگیرچوبی:** اجزای نورگیر شامل: چار چوب، پاسار، بائو، زبانه «اتصالات فاق و زبانه»، قاب، کش و میان کش می باشد.
- **بائو:** دو قطعه چوب عمودی که در دو طرف نورگیر به کار رفته بدان بائو گویند.
- **کش و میانکش:** قطعات افقی چوب که بائوها را در سه جا به هم وصل می‌کند، بنام کش و میانکش معروف است.
- **پاسار:** کلاف افقی چارچوب نورگیر را گویند.
- **چارچوب:** چارچوب از۴ قطعه چوب تشکیل شده که دو تای آن عمودی و دو تای دیگر ، یکی در بالا و یکی در پایین نورگیر به صورت افقی به کار رفته است . قطعه چوب افقی بالای چارچوب دو شاخک دارد که در دیوار استوار است.
- **کلاغپر:** معمولا از یک قطعه چوب یا تخته افقی تشکیل شده که پشت شاخ چارچوب جای می‌گیرد.
- **قاب:** قاب که گاهی پر و گاهی مشبک است.

کارکردهای نورگیر

نورگیر در معماری دارای کارکردهای متفاوتی است که از مهمترین آنها می‌توان به تأمین نور، تهویه هوا، سبک سازی سازه‌ی معماری، تزیین بنا، تأمین منظر برای فضای داخل و حفظ حریم و محرمیت فضای بیرون اشاره کرد. تأمین نور مهمترین کاربرد نورگیر به شمار می‌آید. با توجه به فضای درون بنا، ابعاد و موقعیت آن، ابعاد پنجره هم متفاوت خواهد بود. تهویه یکی از عوامل مهم تعبیه‌ی نورگیر در هر سازه‌ی معماری است. زیرا هیچ فضایی بدون تهویه مناسب نخواهد بود. .روش‌های عملکردی نورپردازی بر چهار فاکتور مهار نور، تلطیف نور، انعکاس و جذب نور و هماهنگ کردن قدرت بینایی به نور استوار است؛ که این عوامل همگی توسط نورگیرها تأمین می شدند یکی دیگر از کارکردهای نورگیر، تأمین چشم اندازهای مناسب مخصوصاً در بناهایی همچون کاخ‌ها بسیار مهم بود و با توجه به نوع فرهنگ ایرانی و موضوع محرمیت و پنهان ماندن افراد درون بنا از چشم اغیار، نورگیرها برای این منظور بسیار مناسب بوده‌اند. (سلطان‌زاده، ۱۳۷۵: ۲۰-۱۶)

ویژگی‌های کلی نورگیرها

نورگیرها با مهارت و خلاقیت طراحان به قسمی تنظیم می‌شده که علاوه بر پدیده تزیینی، ایده سطوح بیشتر جهت نورگیری مطلوب را فراهم می آورده اند و در واقع به کمک چهارچوب و شبکه‌های چوبی در شکل های طراحی شده در واقع یک واحد بهم پیوسته را تشکیل می‌داده‌اند. . این شبکه ها شدت نور را گرفته و نور ضعیف تری از لا به لای آنها ایجاد می‌شود. انحراف پرتوهای نور در اثر برخورد با کناره های منقوش شبکه سبب پخش نور شده و به یکنواختی و پخش روشنایی کمک می کرد. روش‌های عملکردی نورپردازی بر چهار فاکتور مهار نور، تلطیف نور، انعکاس و جذب نور و هماهنگ قدرت بینایی به نور استوار است که این عوامل همگی توسط نورگیرها تأمین می شدند. زمینه نورگیر ها به دو قسمت حاشیه و متن تقسیم می‌شود. زیر ساخت نورگیرها به صورت درودگری قاب و صفحه و شیوه اجرایی به کاررفته در نقوش، منبت کاری و گره چینی است. در بعضی از نورگیرها حاشیه و متن از گره هندسی و یا حاشیه از نقوش هندسی و متن از نقوش گیاهی پوشیده شده است.

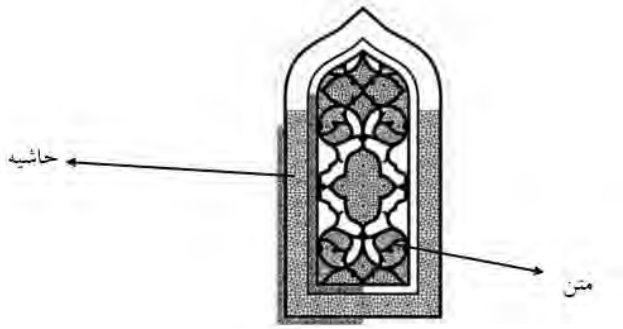

تصویر ۱- اجزای نورگیرها(نگارنده)

نقوش نورگیرها زیبایی شناسی خاصی برای فضای مورد استفاده تعریف می کنند که معرف هنرهای اسلامی به کار رفته در آنهاست. اما درباره این‌که هندسه چه جایگاهی در نورگیر دارد باید گفت: نورگیر سراسر از هندسه است. چه در ساختمان فیزیکی آن و چه در ساختار و چارچوب کلی طرح و هم نقش، اینکه یک نورگیر از چه نوع طرحی برخوردار است، رعایت اصول هندسه و تناسبات در طراحی نورگیر از ضروری ترین عواملی است که از ابتدای فرایند طراحی و ساخت باید در نظر داشت. طرح کلی نورگیر ها از ترکیب اشکال و نقوش هندسی تشکیل یافته است. علی رغم این‌که شیوه این ترکیب‌بندی ها در مناطق مختلف چنین تنوع گستردگی ای در ارائه طرح‌ها و نقوش فراهم آورده، اما از برخی ویژگی‌های مشترکی برخوردارند، وجود هندسه در طرح، چنان نظمی به شاکله آن می دهد که تقارن، ریتم، تکرار، مرکز گرایی، وحدت در طرح کلی و همبستگی بین سطوح مختلف را فراهم می آورد. نورگیرها از ترکیب اشکال و نقوش هندسی در ساختار و قالب مستطیل، مربع، دایره، نورگیرهایی با قوس های هلالی و جناغی و... تشکیل یافته‌اند.

بررسی چند نمونه از نورگیرهای اماکن مذهبی

اولین جایگاه تجلی هنر ایرانی و اسلامی، در معماری مساجد است که فضا و مکانی برای ارتباط نور الانوار می‌باشد. معماران در ساختن مساجد که نماد معماری مذهبی به شمار می‌رود علاوه بر استفاده‌ی مادی از نور، مفهوم نمادی اعتقادی آن را نیز لحاظ کرده‌اند. از این رو برای ایجاد فضای قدسی در مساجد از ابزارها و شیوه‌هایی استفاده کرده‌اند که بازتاب و چرخش نور را بهتر به نمایش بگذارند. بدین ترتیب با استفاده‌ی گاه و بیگاه و غیر منتظره از نور، لایه لایه کردن نور و فضا و رنگ و بهره‌گیری از نورغیرمستقیم و به طور کلی با ایجاد سایه و روشن، جلوه‌های متفاوتی به وجود آورده‌اند که در ایجاد فضای معنوی و ملکوتی مساجد افزوده است.

نورگیر مقبره امامزاده عباس ساری

امامزاده عباس در استان مازندران، شهرستان ساری واقع شده است. این زیارتگاه یکی از شاهکارهای معماری قرن نهم هجری است. در مقبره امامزاده عباس ساری بالای در ورودی شرقی، نورگیر چوبی قرار گرفته که از ظرایف هنر قرن ۹ هجری می‌باشد. این نورگیر از ۵ لوح عمودی و افقی تشکیل شده است. لوح بالایی که دارای کتیبه می‌باشد به صورت افقی در نورگیر قرار گرفته است. قاب مستطیل شکلی با تناسب طول و عرض ۱ به۱۱ در بالاترین قسمت نورگیر قرار دارد. نقش داخل قاب یک کتیبه با خط ثلث خفی که مشخصات این امامزاده را در بر دارد. «عباس ابن عبدالله ابن موسی الکاظم،پنجشنبه یکم ماه مبارک، رمضان سنه سبع و عشرین و ثمانمائه سید امیربن شرف الدین حسین»

تصویر ۲- نورگیر امامزاده عباس ساری (عکس از سعید کاظمی)

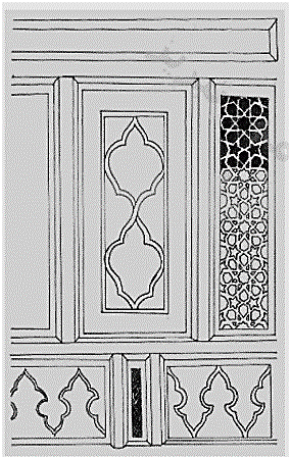

تصویر ۳- طرح خطی نورگیر امامزاده عباس ساری(نگارنده)

لوح گره چینی نورگیر امامزاده عباس

یک گره هندسی با نقش شمسه هشت و سلی ستاره‌دار، این گره به شیوه شبکه‌بری اجرا شده، تکنیک اجرایی آن روسازی محدب شیب‌دار تعداد گره‌ی کامل داخل لوح ها ۴ عدد می‌باشد. این گره چینی به صورت مشبک اجرا شده و بدون پشت زمینه است. نسبت عرض به طول کادر گره ۱به۴ می‌باشد.

تصویر ۴- گره چینی پایین نورگیر امامزاده عباس

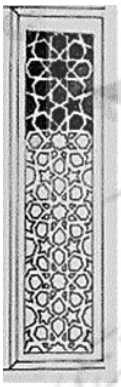

تصویر ۵- طرح خطی گره چینی نورگیر امامزاده عباس(نگارندگان)

لوح وسط نورگیر امامزاده عباس

نسبت عرض به طول این لوح ۱به۲ می‌باشد که به شیوه مشبک منبت، ساخته شده است. نقش اجرا شده در این قاب «یک قاب مستطیل با فاصله ۱۵ سانتی از قاب اول که یک نقش کلاله در آن نقش بسته به شیوه مشترک اجرا شده است، این نقش کلاله‌ای با اسلیمی‌های دکمه‌دار، ساده واسلیمی بادبزنی پر شده است. فاصله قاب اول با قاب وسط با نقش گیس‌باف لوزی مشبک شده این نقش ارتباط دو قاب را به نحو خوبی پر کرده است. روسازی نقش گیس باف مقعر شیاردار است. تکرار این نقش به صورت زیر و رو نقش چهار لنگه را به وجود آورده است. نقش‌های اسلیمی داخل کلاله با شاخه‌های حلزونی پیچان پر شده است. روسازی این نقش مقعر و شیاردار است. تقسیم بندی فضا بر اساس دو کادر یکی کادر مستطیل و یکی کادر کلاله‌ای وسط می‌باشد. فشردگی عناصر ۷۰ تا ۷۵درصد می‌باشد.

تصویر ۶- لوح وسط نورگیر امامزاده عباس

تصویر ۷- طرح خطی لوح وسط نورگیر امامزاده عباس(نگارندگان)

لوح پایین نورگیر امامزاده عباس

نقش اجرا شده در لوح پایین نورگیر (تصویر۷)که به شیوه مشبک منبت ساخته شده یک ترکیب‌بندی کلاله‌ای که در عرض دو بار تکرار شده است. داخل این ترکیب‌بندی با استفاده از ساقه‌های حلزونی اسلیمی دکمه‌دار تزئین شده است. نحوه روسازی منبت کاری این لوحه حمیل‌دار مقعر است که دو حمیل موازی باعث پرکاری آن می‌شود.

تصویر ۸- لوح پایین نورگیر امامزاده عباس

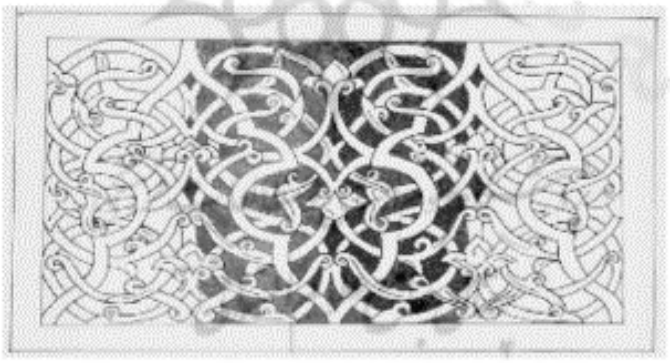

تصویر ۹- طرح خطی لوح پایین نورگیرامامزاده عباس(نگارندگان)

جدول ۲- ویژگی‌های نورگیر امام زاده عباس ساری(نگارندگان)

نورگیر امام زاده عباس ساری		
قاب و شکل	شکل قاب	مستطیل
ترکیب‌بندی	کادر اصلی	کادر اصلی مستطیل
	کادر داخلی	کادر داخلی دارای ترکیب‌بندی هندسی و کلاله ای
	تقارن	در داخل هر کادر معمولاً یک محور تقارن فرضی وجود دارد. در داخل نقش-مایه‌های هندسی به عنوان مثال شمسه‌ها، چندین محور تقارن هم مرکز دیده می‌شود که باعث تکثیر دورانی نقشمایه شده است.
	تناسبات طلایی کادرهای داخلی	تناسب۱به۴، تناسب ۱به۲، تناسب ۱به ۱۱
نقوش	اسلیمی	اسلیمی دکمه‌دار، اسلیمی بادبزنی، نقش گیس‌باف لوزی، اسلیمی حلزونی
	ختایی	نقش سرو، پیچک، گل سه برگی دالبردار
	کتیبه	کتیبه‌ای به خط ثلث خفی حاوی زمان ساخت و نام سازنده
	هندسی	شمسه هشت و سلی، گره هندسی ده کند و پنج
شیوه اجرا	تکنیک	منبت و گره چینی
	روسازی	روسازی کتیبه‌ها مسطح، روسازی اسلیمی‌ها مقعر حمیل دار و دکمه‌دار است
	توسازی و زره‌گرایی	توسازی و زره گرایی نقوش محدب و شیاردار
	عمق زمینه خط	کمتر از نیم سانتی‌متر
	عمق زمینه نقش	نیم سانتی‌متر
	میزان تراکم	۷۰ تا ۷۵ درصد
	زیر ساخت	درودگری قاب و صفحه

نورگیر امامزاده یحیی

ساختمان برج آجری امامزاده یحیی در شهر ساری واقع شده و در تاریخ ۳۱ تیر ۱۳۱۳ با شماره ثبت ۲۱۱ به عنوان یکی از آقار ملی به ثبت رسیده است.در امامزاده یحیی نورگیر بسیار ظریفی به شکل مشبک قرار گرفته که روشنایی داخل بنا را در گذشته تأمین می‌کرده است این نورگیر به ابعاد ۱۳۴در۱۶۴سانتی‌متر ساخته شده است. نورگیر فعلی به جای نورگیر اصلی در بنا قرار گرفته است. تنها قسمت اصلی باقی مانده نورگیر دو لوح که به صورت مشبک با نقش اسلیمی کار شده قرار دارد و قسمت دیگر به صورت کتیبه، با خط ثلث و به ابعاد ۵در۳۲سانتی‌متر چنین نوشته شده است. «امراه استاد عزالدین ابن دروشین محمد زردانی فی تاریخ سنه تسع و اربعین و ثمانمائه»

تصویر ۱۰- نورگیر امامزاده یحیی(نگارندگان)

تصویر ۱۱- طرح خطی نورگیر امامزاده یحیی

بدین ترتیب مشخص می‌شود که در گذشته در این امامزاده نورگیری وجود داشته و از بین رفته است و تنها قسمت باقی مانده آن در نورگیر جدید جاسازی شده است. این کتیبه به خط ثلث است. نورگیر اصلی به پیشنهاد استاد عزالدین ابن درویش محمد زردانی در تاریخ ۸۹۴ هجری ساخته شده است.(ماهفرروزی،۱۳۷۸،۵۴) اما نورگیر فعلی به دو گونه مشبک هندسی ومشبک گیاهی

کار شده است. این نورگیر از چند لوح تشکیل شده که دور این لوح را قاب‌های تزئینی در بر گرفته است. لوح های پایین ۵و۶ به ابعاد ۳۰ در ۵۰ سانتی‌متر به صورت مشبک تزئین شده‌اند. قسمت پایین دو لوح (قسمت‌های راست و چپ)قرار دارد که با یک ترکیب‌بندی کلاله‌ای اصلی و اسلیمی‌های دکمه‌دار و سربند یا سرغنچه تزئین شده در تمام نقش گاهی چنگ اسلیمی و گاهی نقش کلاله وگاهی سرغنچه‌ها زیر و رو رفته و یک پیوستگی ویژه‌ای را به وجود آورده است. این نقش مشبک منبت با روسازی مقعر ساخته شده است. روسازی در طرح کلاله حمیل‌دار است. و روی اسلیمی‌ها شیارهایی به وجود آورده‌اند.

تصویر ۱۲- لوح پایین نورگیر امامزاده یحیی

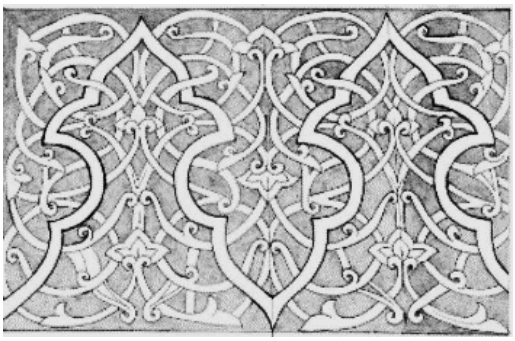

تصویر ۱۳- طرح خطی لوح پایین نورگیر امامزاده یحیی(نگارندگان)

از دیگر قطعات اجرا شده روی نورگیر گره هندسی با نقش شمسه هشت و سلی، ستاره‌دار در دو طرف (راست و چپ) نورگیر و بالای نورگیر، قاب‌بندی دور نورگیر که ازهمان دوران باقی مانده نقش متواتر همراه گل سه برگی دالبردار و طرح لوزی بافته در هم است که دورتا دور قاب‌ها نقش بسته است.

جدول ۳- ویژگی‌های نورگیر امام زاده یحیی(نگارندگان)

نورگیر امام زاده یحیی		
قاب و شکل	شکل قاب	مستطیل
ترکیب‌بندی	کادر اصلی	کادر اصلی مستطیل
	کادر داخلی	کادر داخلی دارای ترکیب‌بندی هندسی و کلاله ای
	تقارن	در داخل هر کادر معمولاً یک محور تقارن فرضی وجود دارد. در داخل نقش‌مایه‌های هندسی به عنوان مثال شمسه‌ها، چندین محور تقارن هم مرکز دیده می‌شود که باعث تکثیر دورانی نقشمایه شده است.
	ابعاد	۱۳۴در۱۶۴ سانتی متر
نقوش	اسلیمی	اسلیمی دکمه‌دار، چنگ اسلیمی، نقش کلاله
	ختایی	گل سه برگی دالبردار
	کتیبه	کتیبه‌ای به خط ثلث حاوی زمان ساخت و نام سازنده
	هندسی	شمسه هشت و سلی ستاره‌دار
شیوه اجرا	تکنیک	منبت و گره چینی
	روسازی	روسازی کتیبه‌ها مسطح، روسازی اسلیمی‌ها مقعر حمیل دار
	توسازی و زره‌گرایی	توسازی و زره گرایی نقوش محدب و شیاردار
	عمق زمینه خط	کمتر از ۵ میلی متر
	عمق زمینه نقش	۷ میلی متر
	میزان تراکم	۷۵ تا ۸۰ درصد
	زیر ساخت	درودگری قاب و صفحه

نتیجه گیری

نورگیر یکی از عناصر مهم معماری است که از آغاز شکل گیری تا کنون به صورت‌های گوناگون وجود داشته و در معماری ایرانی مکانی خاص را به خود اختصاص می‌دهد. تأمین نور، تهویه هوا، سبک سازی سازه معماری، تزیین بنا، تأمین منظرمناسب برای فضای داخلی بنا از کارکردهای مهم نورگیر به شمار می رود. شکل ظاهری نورگیرها در کاربرد مناسب آنها و سازگاری با خود بنا از لحاظ معماری موجب پیدایش انواع این آثار شده است. نورگیرها از ترکیب اشکال و نقوش هندسی در ساختار و قالب مستطیل، مربع، دایره، نورگیرهایی با قوس های هلالی و جناغی و... تشکیل یافته‌اند. روش‌های عملکردی نورپردازی بر چهار فاکتور مهار نور، تلطیف نور، انعکاس و جذب نور و هماهنگ کردن قدرت بینایی به نور استوار است؛ که این عوامل همگی توسط نورگیرها تأمین می شدند. در معماری گذشته نورگیرهای چوبی کاربرد وسیعی داشته و نقش تعیین کننده‌ای در هویت بخشی به آن دارا بوده است و جدا از نقش کاربردی خود، بستری مناسب برای خلق آثار هنری بدیع را پدید آورده است. تجزیه و تحلیل نقوش نورگیرهای امامزاده یحیی و عباس ساری نشان می‌دهد که زمینه به حاشیه و متن تقسیم شده و داخل متن با لچک و ترنج و شمسه طراحی شده است. زیر ساخت آثار به صورت درودگری قاب و صفحه و شیوه اجرایی به کار رفته در نقوش، منبت کاری و گره چینی است. روسازی کتیبه‌ها مسطح، روسازی گل‌های ختایی مقعر و شیب‌دار و روسازی اسلیمی‌ها محدب است.

منابع

۱. آژند، یعقوب، (۱۳۸۰)، «تاریخ ایران: دوره صفویان»، پژوهش دانشگاه کمبریج، تهران: انتشارات جامی
۲. بلخاری، حسن، (۱۳۸۴)، « مبانی عرفانی هنر و معماری اسلامی(دفتر دوم)»، تهران: سوره مهر
۳. بورک‌هارت، تیتوس،(۱۳۶۵)، «هنر اسلامی، زبان و بیان»، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران: نشر سروش
۴. سلطان‌زاده، حسین. ۱۳۷۵. پنجره‌های قدیمی تهران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی
۵. ساعدی، فرشته(۱۳۹۵)، «پژوهشی در درب های چوبی آستان قدس رضوی برای طراحی و ساخت نورگیر چوبی، جهت کاربرد در حرم امام رضا(ع)»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر اسلامی تبریز (راهنما:دکتر احد نژاد ابراهیمی)
۶. صنعتی، لیلا، (۱۳۸۵)، «پنجره و خورشید؛ اصول طراحی پنجره بر اساس تنظیم نور و سایه»، کارشناسی ارشد، ایران، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده معماری و شهرسازی شهید بهشتی
۷. عبادی، ملیحه، (۱۳۹۰)، «بررسی درهای چوبی صحن انقلاب و آزادی»، کارشناسی، ایران، تهران، دانشگاه سوره تهران.
۸. ماهفروزی، علی(۱۳۷۸)، «بررسی و تحلیل تزیینات آثار چوبی قرن نهم ه ق در مازندران و تحلیل آثار ساری»، کارشناسی ارشد، ایران، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات و علوم‌انسانی، گروه باستان‌شناسی و تاریخ‌هنر